

ผ้าไหมไทยกับ “ความมั่นคงของมนุษย์”

ในสมัยสงครามเย็น

Submitted date: 17 September 2019

Revised date: 5 November 2019

Accepted date: 3 August 2020

ศิปติ นพประเสริฐ^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความเกี่ยวข้องระหว่างผ้าไหมไทยกับความมั่นคงของมนุษย์ในสมัยสงครามเย็น และพบว่าผ้าไหมไทยมีบทบาทสำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว แม้ว่าในช่วงแรกผ้าไหมไทยจะมีบทบาทในด้านการเสริมสร้างความมั่นคงของรัฐ (state security) อันเป็นรูปแบบความมั่นคงแบบดั้งเดิม (traditional security) ผ่านการเผยแพร่ชื่อเสียงของประเทศด้วยการเป็นวัสดุในการประดิษฐ์ธงของพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในการโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช^๒ เสด็จ เยือนสหรัฐอเมริกาและทวีปยุโรป อันส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศโลกเสรีมีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น แต่ในเวลาต่อมา ผ้าไหมไทยมีบทบาทส่งเสริมความมั่นคงของมนุษย์ (human security) อันเป็นรูปแบบหนึ่งของความมั่นคงรูปแบบใหม่ (non-traditional security) โดยมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สนับสนุนให้ประชาชนทอผ้าเป็นอาชีพเสริม ส่งผลให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถปลดเปลื้องหนี้สิน เกษตรกรสามารถนำรายได้เสริมจากการทอผ้าไหมมาต่อยอดอาชีพเกษตรกรรมอันเป็นอาชีพหลัก พร้อมทั้งยังมีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะส่งบุตรหลานเข้าสู่

^๑ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

^๒ บทความนี้ได้อ้างอิงพระปรมาภิไธย “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช” และพระนามาภิไธย “สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” เพื่อให้เหมาะสมแก่ยุคสมัยที่บทความชิ้นนี้ศึกษา อันเป็นรัชสมัยที่ทั้งสองพระองค์ยังทรงพระราชสถานะพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระบรมราชินีนาถแห่งราชอาณาจักรไทย

ระบบการศึกษา อันเป็นการปูพื้นฐานชีวิตที่มั่นคงในอนาคต นับได้ว่ามีส่วนอย่างสำคัญในการส่งเสริมสภาวะความมั่นคงของมนุษย์ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนคนไทย แม้ว่าบริบททางการเมืองภายในและระหว่างประเทศในสมัยสงครามเย็นจะยังคงเน้นความมั่นคงแบบดั้งเดิมเป็นสำคัญอยู่ก็ตาม

คำสำคัญ: ฟ้าไหมไทย, สงครามเย็น, ความมั่นคงของรัฐ, ความมั่นคงของมนุษย์

Thai Silk and “Human Security” in the Cold War Period

Sibordee Nopprasert^๑

Abstract

This article aims to study the relationship and important role between Thai silk and human security. Initially, Thai silk had a role in spreading the reputation of Thailand by being the material used to make dresses for Her Majesty Queen Sirikit on the occasion of a state visit with His Majesty King Bhumibol Adulyadej to the United States and Europe in 1960. Using Thai silk for the Queen’s dresses was an important factor in making an impression on host countries, which helped strengthen the relationship between Thailand and Western countries in the Cold War period. However, in the 1970s, the role of Thai silk shifted from supporting state security to supporting “human security” by the SUPPORT Foundation, established by Queen Sirikit, to support Thai farmers in weaving Thai silk, such as *ikat* silk. This became a part-time job to earn extra income and brought about a better quality of life, although “state security” and “traditional security” were still a major trend of security studies in the Cold War period.

Keywords: Thai silk, Cold War, state security, human security

^๑ A lecturer in Department of Social Science, Faculty of Arts Silpakorn University

บทนำ: “สิ่งทอ” ในประวัติศาสตร์สยาม

การทอผ้าเป็นหัตถกรรมประเภทหนึ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน โดยผู้หญิงจะใช้เวลาว่างจากอาชีพเกษตรกรรมมาทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน ทั้งผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงใช้เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่นๆ ที่ชุมชนของตนผลิตเองไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันบางชุมชนยังทอผ้าตามความต้องการของชนชั้นสูงด้วย นอกเหนือไปจากผ้าที่นำเข้ามาจากต่างเมือง ไม่ว่าจะเป็นผ้าไหมลาว ผ้าไหมกัมพูชา และผ้าไหมโคราช (Thanaprasitpattana, 1999, p. 27, 41)

เอกสารทางประวัติศาสตร์หลายฉบับทั้งจดหมายเหตุและภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงให้เห็นว่าสตรีสยามแต่งกายด้วยการ “นุ่ง” และ “ห่ม” ผ้าเป็นหลัก (De la Loubère, 2009) ต่างกันที่คุณภาพ รายละเอียด และความงดงามของผ้า อันจะเป็นเครื่องบ่งบอกสถานะทางสังคมของบุคคล โดยสตรีชั้นสูงจะนุ่งและห่มผ้าที่งดงามเป็นพิเศษ ทอด้วยฝีมือที่ประณีต วัสดุที่ใช้ในการทอมีราคาแพง มีทั้งผ้าที่สั่งมาจากต่างประเทศ เช่น ผ้าเยียรบับ ผ้าเขมขาบ ผ้าอัตลัดจากประเทศอินเดีย และยังมีผ้าพื้นเมืองชนิดพิเศษ เช่น ผ้ายกทองของนครศรีธรรมราช (Queen Sirikit Museum of Textiles, 2012, p.15) ที่ชนชั้นสูงในสมัยรัตนโกสินทร์นิยมเป็นพิเศษ เนื่องด้วยฝีมือการทอที่ละเอียดประณีต จนถึงขั้นมีการส่งทองไปจากส่วนกลางไปยังเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อทอเป็นผ้ายกทองขึ้นโดยเฉพาะ (Thanaprasitpattana, 1999, p. 41-43) ส่วนสามัญชนนุ่งผ้าพื้นเนื้อหยาบ (Queen Sirikit Museum of Textiles, 2012, p.15) นอกจากนี้ในสังคมสยามสมัยเก่ายังมีกฎเกณฑ์ว่าด้วยการแต่งกายและการใช้เครื่องประดับเพื่อแสดงยศศักดิ์ เช่น สตรีชั้นสูงสามารถใช้เครื่องประดับประเภทเงิน ทอง และอัญมณีต่างๆ แต่สตรีสามัญชนไม่อาจสวมใส่ได้ (Royal Institute, 2007, p. 188)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สยามเริ่มเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตก อันส่งผลต่อแนวทางการแต่งกายของสตรีด้วย เนื่องจากชาวยุโรปที่เข้ามาในช่วงนี้เห็นว่าการแต่งกายของชาวสยามไม่เป็นอารยะ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำธรรมเนียมการแต่งกายแบบตะวันตกมาใช้ในราชสำนัก เช่น ทรงพระเกศายาว แทนทรงมหาดไทย ฉลองพระองค์เสื้อชั้นนอกพร้อมพระสนับเพลา รวมไปถึงฉลองพระบาทแบบตะวันตก และยังโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางสวมเสื้อ

เข้าเผือก (Queen Sirikit Museum of Textiles, 2012, p. 19) และโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายฝ่ายในและสตรีในราชสำนักแต่งกายแบบสตรีตะวันตก เมื่อต้องเสด็จออกมหาสมาคมต้อนรับแขกชาวตะวันตก แต่ก็ยังเป็นเพียงชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น ส่วนการแต่งกายในราชสำนักยังคงแต่งแบบเดิมเฉกเช่นในรัชกาลก่อนๆ และสามัญชนทั้งชายและหญิงก็ยังคงแต่งกายด้วยการนุ่งและห่มตามแบบเดิม

แนวทางการแต่งกายของสตรีสยามเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเนื่องมาจากการนำแฟชั่นตะวันตกผสมผสานเข้ากับการแต่งกายตามขนบธรรมเนียมเดิมของไทย และเริ่มแพร่หลายออกจากเขตพระราชฐานฝ่ายในไปสู่ภายนอก (Thanaprasitpattana, 1999, p. 69-70) สตรีที่มีฐานะเริ่มสวมเสื้อแบบต่างๆ ตามสมัยนิยมมากขึ้น นั่นคือ เสื้อประดับลูกไม้หรือผ้าลูกไม้ เสื้อแขนพองอย่างสมเด็จพระจักรพรรดินีอเล็กซานดราแห่งรัสเซีย เสื้อแขนขาหมูแฮม (Leg O'Mutton Blouse) อย่างที่นิยมกันในรัชสมัยสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ ในขณะเดียวกัน สตรีสยามยังรักษาเอกลักษณ์แบบสยามไว้ด้วยการห่มสไบทับเสื้อ ผสมผสานไปกับการนุ่งโจงหรือนุ่งจีบตามแต่โอกาส (Queen Sirikit Museum of Textiles, 2012, p. 20, 26)

นอกจากความทันสมัยในเรื่องการแต่งกายแล้ว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังเป็นครั้งแรกที่มีการพัฒนาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแบบอุตสาหกรรมขึ้นอีกด้วย โดยใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรธิการจ้างนายคาเมทาโร โทยามาและคณะ ผู้เชี่ยวชาญด้านหม่อนไหมชาวญี่ปุ่นสร้างสถานีเลี้ยงไหมขึ้น (Smanchat, 2019, p. 15) ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม เป็นอธิบดีกรมช่างไหม และในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน มีการจัดตั้งโรงเรียนสอนการทำไหมแห่งแรกขึ้นในพระราชวังดุสิต และได้ขยายมาสู่พื้นที่ปทุมวันจนกลายเป็นโรงเรียนช่างไหม และพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในที่สุด (The Queen Sirikit Department of Sericulture, 2011)

รูปแบบการแต่งกายของสตรีไทยเปลี่ยนแปลงไปอีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่แบบแผนการแต่งกายของสตรีไทยใกล้เคียงกับ

ตะวันตกมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังคงรักษารูปลักษณ์ดั้งเดิมบางประการไว้ ดังจะเห็นได้จากการแต่งพระองค์และการแต่งกายของพระมหาลี เจ้านายฝ่ายใน และพระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั่นคือสตรีสวมเสื้อตามแบบแผนแฟชั่นตะวันตกในทศวรรษ ๑๙๒๐ แต่ผู้หญิงซึ่งคล้ายคลึงกับกระโปรงแบบตะวันตก และขึ้นยังเป็นการแต่งกายพื้นเมืองของสตรีชาวเหนือและชาวอีสานมาแต่เดิม โดยขึ้นใหม่ที่นุ่งกันนี้นิยมแบบขึ้นทางภาคเหนือ แต่ตัวขึ้นเป็นผ้าไหมพื้นและมีเชิงเฉพาะส่วนล่างเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าความนิยมผ้าไทยที่เป็นผ้าทอพื้นเมืองเริ่มต้นขึ้นเป็นครั้งแรกในยุคนี้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แบบแผนการแต่งกายของสตรีชั้นสูงของไทยเป็นไปตามแฟชั่นตะวันตกสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ มากยิ่งขึ้น นั่นคือเสื้อตัวหลวม ขาวคลุมสะโพก แขนเสื้อสั้นหรือไม่มีแขน นิยมการตกแต่งชายเสื้อโดยผูกเป็นโบทึงชายยาวไว้ด้านข้าง แต่ก็ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมบางประการไว้นั้น คือการนุ่งขึ้น โดยในช่วงนี้ สตรีนิยมนุ่งขึ้นผ้าพื้น ไม่มีลวดลาย ไม่มีเชิง (Thanaprasitpattana, 1999, p. 69-70) เป็นขึ้นแบบสำเร็จ ชายสั้นขึ้นมาพอดีเอว (Queen Sirikit Museum of Textiles, 2012, p. 33) ขึ้นแบบสำเร็จนี้เกิดขึ้นจากพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ที่ทรงคิดค้นสำเร็จเป็นพระองค์แรก (Navikmool, 2004, p. 187)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลวชิราลงกรณ เป็นสมัยที่สตรีแต่งกายแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น โดยในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ ที่ไทยดำเนินนโยบายต่างประเทศใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกาทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ทางการเมืองคือการดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ส่วนทางด้านเศรษฐกิจคือการที่ไทยพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมีระเบียบแบบแผนผ่านบทบาทของสหรัฐอเมริกาในการกำหนดนโยบายและวางแผนทางเศรษฐกิจของไทย แต่ถึงกระนั้น แม้ว่ากระแสตะวันตกจะไหลบ่าเข้ามาเป็นอย่างมาก แต่ก็ยังมีสตรีบางส่วนที่นิยมการแต่งกายแบบไทยในพิธีการสำคัญ หรือในโอกาสที่ต้องพบปะกับชาวต่างประเทศเท่านั้น แม้ในขณะนั้นจะยังเป็นการแต่งกายที่ไม่ได้มีแบบแผนแน่นอน แต่ก็ปรากฏว่ามีการใช้ผ้าไหมไทยในการออกแบบตัดเย็บด้วย ทั้งนี้ ผ้าไหมไทยจะมีบทบาทสำคัญในช่วงที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงรังสรรค์ชุดไทยพระราชานิยมขึ้นในช่วงพุทธทศวรรษ ๒๕๐๐ และจะเข้ามามีบทบาทกับคุณภาพชีวิตของประชาชนชาวไทย ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

กรอบแนวคิด

บทความนี้ใช้แนวคิด “ความมั่นคงของมนุษย์” (human security) เป็นกรอบในการศึกษา แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ ๑๙๙๐ ที่สงครามเย็นสิ้นสุดลงแล้ว ส่งผลให้แนวคิดเรื่องความมั่นคงที่รวมศูนย์อยู่กับรัฐในลักษณะของความมั่นคงแห่งชาติ (national security) ย้ายความสำคัญมาอยู่ที่มนุษย์มากยิ่งขึ้น โดยในสมัยสงครามเย็น ประเด็นและปัญหาด้านความมั่นคงได้เน้นหนักไปที่เรื่องการใช้กำลังทางทหารในการปกป้องอธิปไตยของรัฐ ดินแดน และพลเมืองภายในรัฐจากภัยคุกคามภายนอก รัฐที่มีอำนาจคือรัฐที่มั่นคง อาจกล่าวได้ว่าในยุคสงครามเย็น ความมั่นคงของรัฐคือ ความมั่นคงทางทหาร ที่ในทางทฤษฎีเรียกว่า “ความมั่นคงรูปแบบดั้งเดิม” (traditional security) แต่ในเวลาต่อมาเมื่อความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต และการเผชิญหน้าทางการเมืองได้สิ้นสุดลงในช่วงต้นทศวรรษ ๑๙๙๐ ส่งผลให้กระบวนทัศน์แบบดั้งเดิมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการปกป้องความมั่นคงของรัฐถูกท้าทายจากประเด็นใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีทางด้านการสื่อสารโทรคมนาคมที่ก้าวหน้า การเกิดขึ้นของตัวแสดงใหม่ ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นองค์การระหว่างประเทศ บรรษัทข้ามชาติ หรือขบวนการก่อการร้าย การบูรณาการทางเศรษฐกิจ อัตราการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานที่เพิ่มมากขึ้น อาชญากรรมข้ามชาติในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการค้ามนุษย์ การค้ายาเสพติด ความขัดแย้งทางศาสนาและชาติพันธุ์ หรือการใช้ความรุนแรงอันมีสาเหตุมาจากข้อเรียกร้องในเรื่องสิทธิทางการเมือง เป็นต้น ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ มิใช่เรื่องใหม่ในช่วงสงครามเย็น แต่ด้วยการให้ความสำคัญกับความมั่นคงของรัฐและศักยภาพทางการเมืองทหารเป็นหลัก ทำให้ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้รับการให้ความสำคัญ

เมื่อบริบทระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลโดยตรงกับกระบวนทัศน์ด้านความมั่นคงที่ต้องมองประเด็นให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้นไปกว่าประเด็นด้านการทหาร แต่เพียงประการเดียว เราเรียกแนวคิดเช่นนี้ว่า “ความมั่นคงใหม่” (new security) หรือความมั่นคงที่ไม่ใช่รูปแบบดั้งเดิม (non-traditional security) โดยประเด็นปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ แท้ที่จริงแล้วกลับส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐเองอีกด้วย โดยหนึ่งในแนวคิดที่สำคัญคือความมั่นคงของมนุษย์ (human security) ที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ และความต้องการของมนุษย์ เพื่อนำไปสู่เรื่องความเป็นธรรมและ

การปลดปล่อยมนุษย์ (emancipation) โดยที่ความมั่นคงของรัฐมิใช่เป้าหมายหลัก หากแต่เป็นเพียงหนทางที่จะนำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์ ทั้งนี้ ความมั่นคงของมนุษย์ มีรายละเอียดในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑: ลักษณะของความมั่นคงของมนุษย์

ลักษณะต่างๆ	ความมั่นคงของมนุษย์
คุณค่าหลัก	ความต้องการของมนุษย์
ความมั่นคงเพื่อใครและจากภัยคุกคามใด	ความมั่นคงเพื่อประชาชนและตัวแสดงอื่นๆ ที่มีได้จำกัดอยู่ที่รัฐเท่านั้น ส่วนภัยคุกคามก็มีได้มาจากความขัดแย้งแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีที่มาจากภัยคุกคามเชิงโครงสร้าง ภัยคุกคามจากการพัฒนาที่ไม่เป็นธรรม ภัยคุกคามทางเศรษฐกิจและสังคม รวมไปถึงภัยคุกคามจากรัฐเอง
ความมั่นคงเพื่อจุดมุ่งหมายใด	การเสริมพลังแก่ประชาชน คัดค้านความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชน

ที่มา: ดัดแปลงจาก Shahrbanou Tadjbakhsh and Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications* (London: Routledge, 2007), 75. Cited in ณัฐธิดา บุญธรรม เขียน, สุรชาติ บำรุงสุข, บรรณานิการ, “ความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security),” *จุลสารความมั่นคงศึกษา* ๙๘ (กันยายน ๒๕๕๕)

บทความนี้ต้องการนำเสนอว่าสำหรับประเทศไทยนั้น ทั้งแนวคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของมนุษย์ได้เกิดขึ้นก่อนที่สงครามเย็นจะสิ้นสุดลงแล้ว ผ่านการส่งเสริมให้การทอผ้าเป็นอาชีพเสริมในยามว่างจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่แม้ว่าจะเป็อาชีพที่สร้างรายได้หลัก แต่ก็เป็อาชีพที่ต้องขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่แน่นอน อาชีพทอผ้าทำให้ประชาชนมีรายได้เสริมอันนำมาสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และนำมาสู่การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ ในขณะเดียวกัน “ความมั่นคงของมนุษย์” ที่เกิดขึ้นจากอาชีพทอผ้านี้ยังได้กลายเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเอาชนะ

จิตและใจ (winning heart and mind) ของประชาชน ในการต่อกรกับคอมมิวนิสต์ อันเป็นภัยคุกคามความมั่นคงรูปแบบดั้งเดิมในสมัยสงครามเย็นได้อีกด้วย

ผ้าไหมไทยกับความมั่นคงของรัฐไทย: “เสด็จฯ ต่างประเทศทางราชการ”

รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖) ให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ ผ่านการฟื้นฟูโบราณราชประเพณี เช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน การเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค การจัดงานวันเฉลิมพระชนมพรรษา การเปลี่ยนแปลงวันชาติจากเดิมคือวันที่ ๒๔ มิถุนายน มาเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม และในขณะเดียวกัน รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ได้ดำเนินการติดต่อบริษัทสหรัฐอเมริกา และรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ๑๔ ประเทศเพื่อเตรียมการรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในโอกาสที่ทรงไปเยี่ยมเยือนประเทศต่าง ๆ เหล่านั้นทางราชการ (Sirikit, H.M.Q, 2004, p. 81) เพื่อเจริญสัมพันธ์ไมตรี (state visit) ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ (Yimprasert, 2008, p. 96)

ทั้งนี้พระราชกรณียกิจในการเสด็จฯ เยือนต่างประเทศดังกล่าว นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ เนื่องจากรัฐบาลนี้มีความรับรู้ (perception) ว่าคอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคาม (threat) ดังนั้น แนวนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลชุดนี้ยังคงเป็นไปในลักษณะต่อต้านคอมมิวนิสต์เฉกเช่นในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ลดการให้ความสำคัญกับความมั่นคงร่วมกันแบบพหุภาคีผ่านองค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเน้นความใกล้ชิดกับสหรัฐฯ มากยิ่งขึ้น ด้วยความหวังว่าสหรัฐฯ จะช่วยประกันความมั่นคงแก่ไทยในกรณีที่ถูกคอมมิวนิสต์รุกราน ทั้งจากจีนและเวียดนามเหนือ จนไทยกลายเป็นพันธมิตรที่ใกล้ชิดที่สุดของสหรัฐฯ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Chinwanno, 1993, p. 125)

การเสด็จ ต่างประเทศทางราชการในคราวนั้น ถือว่าเป็นพระราชกรณียกิจครั้งสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นการเผยแพร่ให้ประชาคมระหว่างประเทศรู้จักประเทศไทยมากยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นการกระชับความสัมพันธ์ฉันมิตรกับกลุ่มประเทศโลกเสรีด้วยกัน อันจะส่งผลดีต่อความมั่นคงของรัฐไทยด้วย ทั้งสองพระองค์จึงต้องทรงเตรียมพระองค์ในหลายด้าน โดยเฉพาะสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถที่จะต้องทรงเตรียมฉลองพระองค์ที่ถูกต้องทั้งระเบียบแบบแผนและเหมาะสมกับฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากการเสด็จ ในระยะยาวติดต่อกัน จึงต้องทรงเตรียมทั้งฉลองพระองค์ชุดไทยและชุดสากล ซึ่งฉลองพระองค์ชุดไทยนั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงศึกษาแบบแผนการแต่งกายของสตรีในราชสำนัก และทรงปรึกษาคุณหญิงอุไร ลืออำรุง ช่างฉลองพระองค์ในขณะนั้น และผู้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ไทยและการแต่งกายในประวัติศาสตร์ ทั้งพระยาอนุমানราชชน และธิดาคืออาจารย์สมศรี สุกุมลนันทน์ (Queen Sirikit Museum of Textiles, 2012, p. 49) ผลลัพธ์ที่ได้คือฉลองพระองค์รูปแบบไทยที่เหมาะสมกับแต่ละโอกาส โดยใช้ผ้าไหมไทยในการตัดเย็บ (Sirikit, H.M.Q, 2004, p. 89)

ในขณะเดียวกัน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ก็ต้องทรงฉลองพระองค์สากลตามหมายกำหนดการที่ส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายให้ทอดพระเนตรล่วงหน้า โดยความยากคือฉลองพระองค์แบบสากลที่ถูกต้องตามแบบแผนนั้นมีรายละเอียดปลีกย่อยเป็นจำนวนมาก ซึ่งสุดความสามารถของช่างเสื้อชาวไทย รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ได้กราบบังคมทูลเสนอว่าจะเรียกช่างจากห้องเสื้อคริสเตียน ดิออร์ (Christian Dior) ให้มาถวายงานออกแบบตัดเย็บฉลองพระองค์แบบสากล พร้อมทั้งทูลเกล้าฯ ถวายงบประมาณรายจ่ายในเรื่องนี้ (Queen Sirikit Museum of Textiles, 2016, p. 13) แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รับสั่งว่าจะทรงเป็นพระราชธุระในเรื่องนี้เอง กอปรกับในช่วงเวลาเดียวกันนั้นที่ปีแอร์ บัลแมง (Pierre Balmain) นักออกแบบเสื้อชาวฝรั่งเศสกำลังอยู่ที่กรุงเทพฯ พอดี ดังนั้น คุณหญิงอุไร ลืออำรุง ช่างฉลองพระองค์ จึงกราบบังคมทูลแนะนำปีแอร์ บัลแมงแต่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และบัลแมงก็ได้ถวายงานด้านฉลองพระองค์สำหรับการเสด็จ ต่างประเทศทางราชการในครั้งนั้นและในโอกาสต่อ ๆ มาอีกด้วย โดยที่บัลแมงนั้นได้จัดเตรียมฉลองพระองค์แบบต่าง ๆ ดังข้อความต่อไปนี้

“... Mr. Balmain เป็นผู้จัดฉลองพระองค์ถวาย พร้อม พระกระเป่าถือ ฉลองพระบาท ถุงพระหัตถ์หนังยาว-สั้น ถุงพระบาท พระมาลา ฉลองพระองค์คลุมสั้น-ยาว มีทั้งผ้าไหม ไทย ผ้าฝ้ายบุข้างในสำหรับหน้าร้อน จนถึงผ้าสักหลาดอย่างบาง และหนา ตลอดจนเฟอร์นิเจอร์ชนิดต่าง ๆ ฉลองพระองค์เฟอร์ชนมิ่งค์ ตามโปรแกรมที่จัดส่งมาถวาย เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายนหรือ มกราคมปีหน้า ซึ่งอากาศทางสหรัฐฯ และยุโรปจักเปลี่ยนแปลงจาก ร้อนสู่ความหนาวเย็นเมื่อใดก็ได้...” (Supamit, 2003, p. 143-144) (เน้นข้อความโดยผู้เขียนบทความ)

ปีแอร์ บัลแมง ถวายงานออกแบบตัดเย็บฉลองพระองค์ทั้งชุดกลางวัน ชุดราตรีสั้น ชุดราตรียาว รวมไปถึงฉลองพระองค์คลุม โดยตัดเย็บอย่างประณีต มีรูปแบบที่แม้จะเรียบง่ายแต่ก็สมพระเกียรติ ที่น่าสนใจคือบัลแมงใช้ผ้าไหมไทยเป็นวัสดุ สำคัญสำหรับการออกแบบฉลองพระองค์ โดยในระยะแรกก่อนที่สมเด็จพระนางเจ้า สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จะทรงตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ นั้น ปีแอร์ บัลแมง ใช้ผ้าไหมจากบริษัทอุตสาหกรรมผ้าไหมไทยของจิม ทอมป์สัน (Warren, 1996, p. 111) นักธุรกิจชาวอเมริกันผู้เปิดร้านขายผ้าไหมไทยหลากหลายชนิด ทั้งผ้าไหมพื้นและผ้าไหม พิมพ์ลายที่ถนนสุรวงศ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ ทั้งนี้ บัลแมงได้เลือกใช้ผ้าไหมจากจิม ทอมป์สัน ทั้งในการออกแบบตัดเย็บเสื้อผ้าในคอลเลคชั่น และการออกแบบตัดเย็บฉลองพระองค์ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โดยมากแล้วเป็นฉลองพระองค์ชุด กลางวัน (Queen Sirikit Museum of Textiles, 2016, p. 25) และนอกจากจิม ทอมป์สันแล้ว ยังปรากฏว่าฉลองพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม ราชินีนาถ ยังใช้ผ้าไหมไทยจากร้านสตาร์ ออฟ โซแอมในการออกแบบตัดเย็บอีกด้วย ส่วนฉลองพระองค์ที่มีลักษณะแบบไทยนั้น แน่نونว่าต้องใช้ผ้าไหมพื้นเมืองที่ทอขึ้น ในประเทศไทยในการตัดเย็บ ไม่ว่าจะเป็นผ้าไหมพื้น หรือผ้าไหมยกที่งดงาม

Photo © Queen Sirikit Museum of Textiles 2016

ภาพประกอบ ๑

ฉลองพระองค์ชุดกลางวัน ห่องเสื้อบัลแมงตัดเย็บจากผ้าไหมพื้น
มีเสื้อคลุมยาวตามสมัยนิยม บัลแมงใช้ผ้าไหมไทยในการออกแบบตัดเย็บ

ถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ทรงในการเสด็จฯ เยือนสหรัฐอเมริกา และอิตาลี

ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบที่ ๒

ฉลองพระองค์ชุดกลางวัน ตัดเย็บจากผ้าไหมพื้นสีสด
บัลแมงใช้ผ้าไหมไทยในการออกแบบตัดเย็บ
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงในการเสด็จฯ สหรัฐอเมริกา
และยุโรป และทรงในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจในภายหลัง
ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบที่ ๓

ฉลองพระองค์ชุดกลางวัน ตัดเย็บจากผ้าไหมพื้นสีฟ้าและสีม่วง
ปีแอร์ บัลแมงใช้ผ้าไหมไทยในการออกแบบตัดเย็บ
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงในการเสด็จฯ สหราชอาณาจักร
และทรงในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจในภายหลัง
ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบที่ ๔

ฉลองพระองค์ชุดกลางคืน ปีแอร์ บัลแมงออกแบบตัดเย็บจากผ้ายกทอง
ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ คาดด้วยผ้าไหมพื้นสีชมพูอ่อนใต้อก
ต่อชายสองข้างที่ขอบเเวด้านหลังยาวจรดพื้น
ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบที่ ๕

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงฉลองพระองค์ที่ปีแอร์ บัลแมง
ใช้ผ้าไหมไทยในการออกแบบตัดเย็บ ในโอกาสเสด็จฯ เยือนทวีปยุโรป

ที่มา: Getty Images

ความสำเร็จในการเสด็จฯ ต่างประเทศทางราชการนั้น เห็นได้จากสื่อมวลชน
ในประเทศไทยที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการเสด็จฯ ดังกล่าว นอกจากเนื้อหาด้าน
พระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตรของทั้งสองพระองค์แล้ว ยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับ
ฉลองพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ว่าเป็นผลงานการ
ออกแบบตัดเย็บที่ละเอียดประณีต และเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจาก ‘ประวัติศาสตร์
และวัฒนธรรมแห่งสตรีไทย’ อย่างแท้จริง โดยชี้ให้เห็นว่าธรรมเนียมการทรงสะพัก
และการทรงพระภูษาจีบนั้นเป็น ‘มรดกตกทอดมาแต่เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี’
แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป รูปแบบการแต่งกายของสตรีไทยก็เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย

ทั้งนี้ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชดำริว่าสุภาพสตรีไทย ควรหันกลับไปแต่งกายอย่างไทยในบางโอกาส เพราะนอกจากจะมีความสวยงามแล้วยังเป็นการเชิดชูอดีตอันรุ่งเรืองของไทยอีกด้วย ในขณะเดียวกัน ชุดแต่งกายอย่างไทย ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่นี้ยังเหมาะสมกับการนำมาสวมใส่ในยุคปัจจุบันอีกด้วย (Phillips, 2016) จากกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่า หนึ่งในเบื้องหลังความสำเร็จนี้เป็นผลมาจากการใช้ผ้าไทยในการตัดเย็บฉลองพระองค์ทั้งแบบไทยและแบบสากล

ในช่วงพุทธทศวรรษ ๒๕๐๐ ชาวกรุงเทพฯ ยังมีทัศนคติต่อผ้าไหมไทยว่าเป็นเพียงสินค้าที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศซื้อกลับไปเป็นของฝากแก่คนทางบ้าน แม้แต่ทัศนคติของช่างเสื้อชั้นสูงเองก็ยังเห็นว่าผ้าไหมคือสินค้าที่นักท่องเที่ยวอเมริกันนิยมซื้อกลับไปเป็นของฝาก อย่างเช่นใน พ.ศ. ๒๕๐๕ นางสาวลิลี่ เหลียง (Miss Lily Liang) เจ้าของธุรกิจยานถนนสุวรรณศรยังคงกล่าวว่ารายได้กว่าร้อยละ ๕๐ ของกิจการเธอนั้นมาจากผ้าไหมไทย โดยชาวกรุงเทพฯ นิยมนำผ้าไหมไทยไปออกแบบตัดเย็บชุดราตรีหรือชุดสำหรับวาระพิเศษต่าง ๆ และเมื่อสื่อมวลชนนำเสนอข่าวที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงได้รับเสียงชื่นชมในพระสิริโฉมและความงดงามของฉลองพระองค์เป็นอย่างมากในสหรัฐอเมริกา ก็ยิ่งทำให้ผ้าไหมไทยและผ้าไทยได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น (Phillips, 2016, p. 188)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ผ้าไหมไทยที่ใช้เป็นวัสดุหลักในการออกแบบฉลองพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สำหรับปฏิบัติพระราชกรณียกิจ อันเป็นการเจริญพระราชไมตรีระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศเสรีนิยมนั้น นอกจากจะช่วยส่งเสริมพระสิริโฉมให้งามเด่นเป็นที่ประทับใจแก่ทุกประเทศที่เสด็จฯ เยือน อันเป็นเครื่องช่วยส่งเสริมการเจริญพระราชไมตรีกับนานาชาติประเทศ ที่ช่วยเกื้อหนุนต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลไทยในสมัยนั้น ยังนับได้ว่าเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ชาวต่างประเทศได้รู้จักผ้าไทยได้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้นและเป็นการแสดงเอกลักษณ์ไทยให้ชาวต่างประเทศได้รับรู้ในอีกสถานหนึ่ง ทั้งนี้ ผ้าไทยจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับความมั่นคงของมนุษย์อย่างชัดเจนในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ ดังที่จะได้กล่าวในรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

ผ้าไทยกับความมั่นคงของมนุษย์ : บทบาทของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

หลังจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาฯ การเมืองไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุครัฐบาลพลเรือน ช่วงนี้มีการปรับเปลี่ยนแนวนโยบายต่างประเทศ จากแต่เดิมที่มีลักษณะใกล้ชิดกับกลุ่มประเทศฝ่ายโลกเสรีที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ มาสู่นโยบายต่างประเทศที่ลดความใกล้ชิดกับสหรัฐฯ และสร้างความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีนและกลุ่มประเทศในภูมิภาคอินโดจีนภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบการเมืองแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ในขณะเดียวกัน บรรยากาศทางการเมืองภายในของไทยในช่วงนั้นเป็นช่วงที่มีเสรีภาพทางการเมือง มีพื้นที่ให้ตัวแสดงต่าง ๆ ได้แสดงบทบาท ประชาชนสามารถออกมาเรียกร้องความเป็นธรรม ประกอบกับการที่กระแสความคิดทางการเมืองที่เป็น “ซ้าย” หรือแนวคิดแบบก้าวหน้าแพร่ขยายออกไปเป็นวงกว้าง โดยขบวนการนิสิตนักศึกษาได้รับเอาแนวคิดดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการแสดงบทบาททางการเมืองและทางสังคม

ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศในช่วงเวลานี้ ในช่วงต้นยังคงมีความระมัดระวังในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ (Bunnag, 2016) ไม่ว่าจะเป็นการป้องกันประเทศให้พ้นจากภัยคุกคามทุกรูปแบบ แต่ในขณะเดียวกัน ก็ยังรักษาหลักการในการรักษาความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งต่อกัน (Dhammasak, Isarangura na Ayudhya, Chulasupya, 1974, p. 2) และยังมีการสร้างความสัมพันธ์กับจีนแบบค่อยเป็นค่อยไปอีกด้วย ในขณะเดียวกัน รัฐบาลในสมัยนั้นตระหนักว่าไทยมีไข่มุกประสมหาอำนาจ ดังนั้น เป้าหมายของนโยบายต่างประเทศจึงเป็นเรื่องความเป็นไทย เอกราชของชาติ และผลประโยชน์แห่งชาติ ยึดถือระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดถือหลักการไม่นำลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามา แม้ว่าจะมีนโยบายสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและอยู่ร่วมกับประเทศคอมมิวนิสต์โดยสันติก็ตาม

ทางด้านนโยบายความมั่นคงภายใน รัฐบาลยังคงเน้นนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์เป็นหลัก โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Dhammasak, Isarangura na Ayudhya, Chulasupya, 1974, p. 42) และในขณะเดียวกันยังต้อง

ใช้นโยบาย “ปลอด” ประชาชนในกลุ่มที่ยังไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ และประชาชนในกลุ่มที่ต้องการกลับใจ หรือที่เรียกว่า “แผนการอุณหเทพ” หากกล่าวในภาพรวมก็คือรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ เน้นดำเนินความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกประเทศโดยไม่แบ่งแยกลัทธิการปกครอง ควบคุมไปกับแนวนโยบายด้านความมั่นคงเน้นบทบาทของทหาร ที่จะรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และทำลายลัทธิทางการเมืองใด ๆ ก็ตามที่เป็นภัยต่อสามสถาบันหลักของชาติข้างต้น (Dhammasak, Isarangura na Ayudhya, Chulasupya, 1974, p. 34)

ต่อมาในรัฐบาลหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นช่วงที่บรรยากาศทางการเมืองไทยมีเสรีภาพ นำมาสู่ความตื่นตัวทางการเมือง และนำมาสู่การประท้วงเรียกร้องที่มากขึ้นขอบเขตในสายตาของกลุ่มอนุรักษ์นิยม ส่งผลให้กลุ่มอนุรักษ์นิยมมีปฏิกิริยาโต้ตอบความตื่นตัวทางการเมืองดังกล่าว ในรูปของการจัดตั้งกลุ่มต่อต้าน หรือขบวนการต่อต้านการเคลื่อนไหวทางสังคม (countermovement) อันมีกิจกรรมที่แสดงความรุนแรงและคุกคามต่อการรวมกลุ่มทางการเมือง เช่น กลุ่มนวพล กระทั่งแดง และลูกเสือชาวบ้าน เป็นต้น เมื่อปรากฏการณ์ทางการเมืองเป็นเช่นนี้ ความคิดทางการเมืองจึงแตกแยกออกเป็นสองขั้ว และมีลักษณะเผชิญหน้า นั่นคือการแบ่งขั้วทางการเมืองออกเป็น “ซ้าย” และ “ขวา” โดยฝ่ายขวามีทัศนะต่อฝ่ายซ้ายว่าเป็นภัยต่อสังคมไทย มีความคิดแบบคอมมิวนิสต์ เป็นอันตรายต่อสามสถาบันหลักของไทย คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทางด้านฝ่ายซ้ายนั้นมองฝ่ายขวาว่าเป็นอนุรักษ์นิยม ไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่ความก้าวหน้า ความขัดแย้งเช่นนี้เข้มข้นมากขึ้นจนสถานการณ์ทางการเมืองภายในของไทยใกล้ถึงจุดแตกหัก ในขณะเดียวกัน สถานการณ์ด้านความมั่นคงของประเทศก็อยู่ในสภาวะตึงเครียด เนื่องจากการต่อสู้ระหว่างกองทัพกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ กอปรกับใน พ.ศ. ๒๕๑๘ กลุ่มประเทศอินโดจีนได้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการล้มล้างสถาบันกษัตริย์ในลาว ส่งผลให้ชนชั้นนำของไทยรู้สึกหวาดวิตกกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ทรงเยี่ยมเยียนประชาชนตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อพระราชทานความช่วยเหลือแก่ประชาชนที่ประสบความเดือดร้อน ทั้งสองพระองค์จึงทรงทราบถึงปัญหาทางด้าน การประกอบอาชีพของประชาชนว่า

มีรายได้ไม่พอครองชีพ ดังที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถมีพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า

“...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงมอบหมายให้ข้าพเจ้าดูแลทุกข์สุข รวมทั้งสุขภาพอนามัยของครอบครัวชาวนา ชาวไร่ เพราะหากเขาเหล่านั้นเจ็บไข้ได้ป่วยไม่สามารถประกอบอาชีพได้ ครอบครัวก็จะประสบความทุกข์ยาก ชาวไร่ชาวนาที่ยากจนอยู่แล้ว ก็จะยิ่งจนลงไปอีก บางรายถึงกับต้องสูญเสียที่ดินไปก็มี ในขณะที่เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงมุ่งเน้นในการช่วยเหลือด้านเกษตรกรรม มักจะทรงพระราชดำเนินไปตามไร่นา เพื่อทอดพระเนตรปัญหาต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด สิ่งใดที่เป็นความหวังของชาวไร่ชาวนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแหล่งน้ำ พัฒนาการเพาะปลูก หรือพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เป็นต้น พระองค์ท่านจะรับฟังและทรงพยายามส่งเสริมสนับสนุนความหวังนั้นทุกวิถีทางเพื่อเป็นกำลังใจแก่เกษตรกรของชาติ ระหว่างที่พระองค์ท่านทรงพระราชดำเนินไปตามไร่นานั้น ข้าพเจ้าก็จะอยู่กับราษฎรที่มารับเสด็จฯ ได้มีโอกาสพูดคุยซักถามเรื่องสุขภาพอนามัย และความเป็นอย่าง...” (Bank of Thailand, 2005, p. 14-15)

การที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมเยียนประชาชน ทำให้ทรงทราบว่า การประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มีความเสี่ยงสูง เนื่องจากต้องพึ่งพาธรรมชาติที่ไม่อาจควบคุมได้เป็นหลัก ปีใดที่ฝนตกต้องตามฤดูกาล และมีปริมาณเพียงพอจึงสามารถทำการเกษตรได้ผลดี แต่หากปีใดที่มีฝนมากเกินไป หรือฝนแล้งก็ทำการเกษตรไม่ได้ผล แม้ว่าปัญหาความแห้งแล้งจะพอแก้ไขได้ด้วยระบบชลประทาน แต่ก็ต้องอาศัยทั้งระยะเวลาและมีต้นทุนสูง ดังนั้น เกษตรกรจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงการพึ่งพาธรรมชาติได้ นอกจากนี้ อาชีพเกษตรกรยังมีความเสี่ยงในเรื่องผลผลิตที่ปริมาณผลผลิตแปรผันผันกับราคาขาย อันส่งผลถึงรายได้ของเกษตรกรที่ไม่แน่นอน และอาจต้องไปกู้หนี้ยืมสิน นำมาซึ่งปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมาก (Bank of Thailand, 2005, p. 15-16) ส่งผลถึงปัญหาความมั่นคงในแง่คุณภาพชีวิต และกลายเป็นปัญหาความมั่นคงของมนุษย์ในที่สุด

จากปัญหาดังกล่าว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงมีพระราชดำริที่จะเพิ่มรายได้แก่เกษตรกร และทรงพบว่าเกษตรกรเหล่านี้มีความสามารถทางศิลปะ ดังความที่ปรากฏในพระราชดำรัสต่อไปนี้

“...ทุกวันนี้ลูกหลานของชาวไร่ชาวนาผู้ยากจน และการศึกษา น้อย กลับมาเป็นผู้จรรโลงรักษาศิลปะของบ้านเมืองเราไว้ได้อย่าง เยี่ยมยอด คนไทยคนใดก็ตามที่ได้มีโอกาสฝึกหัดงานศิลปะ ล้วน แล้วแต่แสดงออกถึงฝีมืออันเลิศล้ำ ไม่เพียงแต่จะทำงานในไร่นา ผลิตเมล็ดข้าวและอาหารต่าง ๆ มาเลี้ยงชาติเท่านั้น มือที่ทำงาน หนักนี้ยังสามารถประดิษฐ์ผลงานที่ละเอียดลออได้หลายรูปแบบ เช่น เครื่องถมเงิน และแพรพรรณอันสวยงามเป็นต้น...” (Bank of Thailand, 2005, p. 17-19)

การที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเล็งเห็นถึงความเป็น “ศิลปิน” ของเกษตรกร กอปรกับที่ทรงมีรสนิยมส่วนพระองค์ที่โปรดผ้าทอพื้นเมืองมา แต่เดิมอยู่แล้ว (Matichon Editorial Department, 2006, p. 136) จะเห็นได้จากเมื่อ ครั้งที่ตามเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ไปทรงเยี่ยม ประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ ทรงสังเกตเห็นว่าผู้หญิงที่มารับเสด็จฯ ต่างแต่งกายด้วย ผ้าทอพื้นเมืองสีสันงดงามเป็นที่ต้องพระราชหฤทัย โดยใน พ.ศ. ๒๕๔๘ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี (พระราชอิสริยยศในขณะนั้น) เสด็จฯ ทรงเยี่ยมประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ทอดพระเนตรสุภาพสตรีชาวอีสานนุ่งซิ่นไหมมารับเสด็จฯ ทุกพื้นที่ (The Queen Sirikit Department of Sericulture, 2016, p. 6) ดังเช่นที่ท่านผู้หญิงเกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา นางสนองพระโอษฐ์ ได้บันทึกไว้ว่า

“...ในพระราชหฤทัยยังทรงจำภาพของภาคอีสานได้ดี เมื่อครั้งที่ทรงตามเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรภาคอีสานเมื่อ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๘ ... มีสิ่งหนึ่งที่ทรงจำได้แม่นยำคือ ชาวบ้านแม้แต่จะยากจน แก่เฒ่าอย่างไร ส่วนมากก็นุ่งผ้าไหมสีสวยลายแปลก และเมื่อรับสั่ง

ชมว่า ‘ผ้าที่แม่พุ่งสวยมาก’ แม็กียัมเสียน้ำหมากหกกว่าจะตอบได้
ว่าเป็นผ้า ‘มัดหมี่...’ (Snidwongse Na Ayudhya, 1992, p. 215)

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงพิจารณาถึงอาชีพเสริม
ที่ประชาชนสามารถทำได้หลังฤดูการเก็บเกี่ยว โดยจะต้องช่วยให้เกษตรกรมีรายได้
พิเศษ ที่นอกจากจะสามารถนำมาจุนเจือครอบครัวได้แล้ว ยังอาจพัฒนากลายเป็น
รายได้หลักต่อไปได้ในอนาคตอีกด้วย ต้องไม่เป็นภาระหนักสำหรับเกษตรกรและ
ครอบครัวในการประกอบอาชีพเสริม ต้องสอดคล้องกับวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น
ประกอบกับการที่เกษตรกรเหล่านี้มีความสามารถพิเศษอยู่แล้ว ดังนั้น คำตอบที่
เหมาะสมคือ “การทอผ้า” ด้วยเหตุผลที่ว่า นอกจากผ้าจะเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่อันจำเป็น
ต่อการดำรงชีวิตแล้ว ความต้องการผ้าสำหรับเป็นเครื่องนุ่งห่มนั้นเกิดขึ้นตลอดเวลา
ยกตัวอย่างเช่น บุคคลที่มีฐานะย่อมต้องการแต่งกายสมฐานะ สมกาลเทศะ และ
หลากหลายไปตามโอกาส ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้ยังมีความชื่นชอบสิ่งทอหลากหลายรูปแบบ
อีกด้วย อุปสงค์เหล่านี้สอดคล้องกับกิจกรรมทอผ้าของครอบครัวเกษตรกร ที่กระทำ
เป็นปกติอยู่แล้ว เนื่องจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนนั้น สตรีต้องมีความสามารถในการ
ทอผ้า ส่วนวัตถุดิบเช่นฝ้ายหรือไหมก็เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน ประเด็นสำคัญอีก
ประการหนึ่งคือ ผ้าเป็นของไม่เน่าเสีย สามารถทอแล้วเก็บไว้จำหน่ายยามเดือดร้อนได้
อีกด้วย (Bank of Thailand, 2005, p. 20-21)

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเริ่มนำโครงการทอผ้าไป
ทดลองดำเนินงานใน พ.ศ. ๒๕๐๗ เมื่อครั้งที่ตามเสด็จ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ไปทรงเยี่ยมราษฎรที่เขาค้อ อำเภอห้วยหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
โดยทรงชักชวนให้สตรีในท้องถิ่นมาร่วมกันทอผ้าขาวม้า ผ่าดุง โดยใช้เส้นใยฝ้ายเพื่อ
จำหน่ายเป็นรายได้เสริม โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จัดทอผ้าและ
อุปกรณ์การทอ รวมทั้งเส้นฝ้ายที่ใช้ทอ พร้อมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดหา
ครูมาฝึกสอนให้ทอเป็นลวดลายต่าง ๆ ต่อมายังโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงทอผ้าขึ้นที่ท้ายวัง
ไกลกังวลเพื่อที่จะได้ทรงติดตามและควบคุมคุณภาพการทอได้อย่างใกล้ชิด และเมื่อได้
ผ้าจำนวนหนึ่งแล้ว เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลโครงการก็นำไปจำหน่ายในจังหวัดราชบุรี โครงการ
นำร่องของพระองค์นี้นับได้ว่าประสบผลและสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง (Bank of
Thailand, 2005, p. 23)

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ผ้าทอพื้นเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับความมั่นคงของมนุษย์ ก็คือเมื่อครั้งที่เกิดอุทกภัยที่ อ.นาหว้า จ. นครพนม และในพื้นที่ใกล้เคียงใน พ.ศ. ๒๕๑๓ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมประชาชนที่ประสบภัยพร้อมทั้งพระราชทาน เครื่องอุปโภคบริโภคบรรเทาความเดือดร้อน โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา ภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชปรารภว่า

“...การแจกของแก่ผู้ประสบภัยจะเปรียบก็เสมือนโยนก้อน หินเล็ก ๆ ลงแม่น้ำ สักเท่าใดจึงจะเพียงพอให้เขาได้อยู่รอด น่าจะ หาอะไรให้เขาทำเพื่อมีรายได้สม่ำเสมอ...” (Mudmee Maithai... Saiyai Chonnabot n.d., p.11)

และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ยังเคยมีพระราชกระแส รับสั่งว่า

“...ข้าพเจ้าได้มีโอกาสตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปเยี่ยมราษฎรตามชนบทมาหลายสิบปี ได้พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่ เป็นชาวนาข้าวไรที่ต้องทำงานหนัก และต้องเผชิญอุปสรรคจากภัย ธรรมชาติมากมาย ... ทำให้ชาวไร่ชาวนามักยากจน การนำสิ่งของ ไปแจกราษฎรผู้ประสบภัยธรรมชาติ เป็นเพียงบรรเทาความเดือด ร้อนเฉพาะหน้า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชปรารภ ว่าเป็นการช่วยเหลือที่ไม่ยั่งยืน ควรจะหาวิธีอื่นที่ช่วยให้ราษฎร พึ่งตนเองได้...”

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงสังเกตเห็นว่ากลุ่มผู้หญิงที่ มารับเสด็จฯ ต่างก็นุ่งผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ มีพระราชกระแสรับสั่งถามจนได้ความว่า เป็นผ้าไหมมัดหมี่ที่ทอไว้ใช้เอง หรือไม่ก็ทอไว้สำหรับลูกหลานที่ออกเรือน ไม่ได้ทอไว้ ขาย ตั้งความที่ปรากฏในพระราชกระแสพระราชทานสัมภาษณ์แก่กลุ่มนักข่าวหญิง

“...เรื่องศิลปอาชีพเริ่มต้นจากมัดหมี่ คือมัดหมี่นี้ หนแรกได้เห็น ชาวบ้านใส่ ก็บอกกับเขาว่า ทอให้ฉันใส่ได้ไหมจ๊ะ เขาค่อนข้างใหญ่ บอก ว่า ท่านจะไปใส่อะไรกัน เขามีแต่คนใช้ใส่ มีแต่คนบ้านนอกคอกนา

ใส่ เขาว่าอย่างนี้ ฉันบอกว่าไม่จริง อันนี้สวยมาก ฉันจะใส่ให้ดู ทอให้ฉันไหมล่ะ ชาวบ้านในอีสานบอก จริงนะ ถ้าไม่ใส่ไม่ทอให้ เขาก็เลยทอ แล้วถามว่า เอาเหมือนอย่างฉันเลยหรือ บอก ใช่ เอาอย่างนี้นะ...” (Women News Reporter Group, 1984)

จากสายพระเนตรที่เห็นความงดงามของผ้าไหมมัดหมี่ กลายเป็นพระราชดำริที่จะส่งเสริมการทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นอาชีพเสริม จึงมีพระราชเสาวนีย์ให้ประชาชนในท้องถิ่นเริ่มทอผ้าส่งไปถวาย และทรงรับซื้อไว้เองสำหรับตัดเย็บเป็นฉลองพระองค์ โดยทรงตรวจคุณภาพผ้าไหมมัดหมี่ที่ได้รับมา และมีพระราชกระแสรับสั่งให้ผู้ทอผ้าผืนที่งดงามเป็นพิเศษทอในปริมาณเพิ่มขึ้น (The Queen Sirikit Department of Sericulture, 2016, p. 6) และใน พ.ศ. ๒๕๑๕ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ และท่านผู้หญิงจรงจิตต์ ทิษะระ ออกไปซื้อผ้าไหมที่ประชาชนทอเก็บไว้มาเป็นตัวอย่าง ดังความที่ปรากฏในพระราชดำรัส จากนั้นจึงนำกลับไปส่งเสริมให้ประชาชนทอเพิ่มขึ้น พร้อมทั้งแจ้งด้วยว่าสมเด็จพระบรมราชินีนาถจะทรงรับซื้อ พร้อมทั้งยังได้แนะนำเรื่องการผลิตให้มีคุณภาพและเหมาะสมกับการใช้สอย จากแนวพระราชดำริดังกล่าวนำมาสู่การฟื้นฟูและส่งเสริมหัตถกรรมทอผ้าเชิงพาณิชย์ ช่วยเพิ่มรายได้ของเกษตรกรที่นอกเหนือไปจากรายได้หลักจากการเกษตร (Queen Sirikit Museum of Textiles, 2012, p. 59-61) ต่อมา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อตั้ง “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์” ขึ้น เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในพื้นที่ทุรกันดารให้มีรายได้เสริมจากงานทอผ้า (Matichon Editorial Department, 2006, p. 95)

หากพิจารณาในแง่บริบททางการเมืองภายในและการเมืองระหว่างประเทศแล้ว ปีที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษฯ ขึ้นนั้น นับได้ว่าเป็นช่วงที่ตึงเครียดที่สุดสำหรับไทยในประเด็นการเมืองและความมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นเพราะสหรัฐอเมริกา ถอนตัวออกจากสงครามเวียดนาม การยกเลิกสถาบันกษัตริย์ในลาว การที่กลุ่มประเทศอินโดจีนเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ และยังเป็นปีที่ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ในสังคมการเมืองไทยก้าวขึ้นสู่จุดสูงสุด การที่ฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์เปิดปฏิบัติการก่อความไม่สงบ ปรากฏการณ์ “ชาวพิฆาต

ชาย” ก็เกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้งในพื้นที่กรุงเทพมหานคร สถาบันพระมหากษัตริย์เองก็วิตกกังวลต่อสถานการณ์ด้านความมั่นคงที่เกิดขึ้น ดังจะเห็นได้จากพระบรมราชโองการและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙ ที่แสดงถึงความรู้สึกวิตกกังวลได้อย่างชัดเจน (Nopprasert, 2017, p. 256-264) ฝ่ายผู้นำกองทัพก็มีความคิดที่จะแก้ไขปัญหาด้วยการรัฐประหาร ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่ผู้บัญชาการเหล่าทัพขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๙ เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตดำเนินการรัฐประหาร (Atthakorn, n.d., p.185-186)

แม้แต่พระราชบัณฑิตของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ก็ยังแสดงถึงความวิตกต่อปัญหาด้านความมั่นคงของประเทศที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๑๘ ดังความว่า “...ครั้งญวนล่ม ลาวแตก ฉันทกใจ ตกใจมาก...” (Prachumthong, n.d.) นอกจากนี้ ช่วงต้นปีดังกล่าวยังเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ประชาชนไทยรู้สึกวิตกกังวลเป็นอย่างมาก นั่นคือการที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงพระประชวร ดังที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานสัมภาษณ์ไว้ว่า

“...เมื่อครั้งพระเจ้าอยู่หัวประชวร (ต้นพุทธศักราช ๒๕๑๘) ตอนนั้นหมอที่รักษาร้องให้ พี่ชายฉัน (นายแพทย์ ม.ร.ว.กัลยาณกิติ์ กิติยากร) ก็เป็นหมอยู่ด้วย หน้าเขียวไม่นอนทั้งคืน เขาบอกว่า รู้สึกว่าเรากำลังจะเสียท่านไป เพราะว่าหมอให้ยาเท่าไรๆ ไข้ไม่ลงเลย ท่านแบบคล้าย ๆ เพ้อ ๆ คือ ปอดทั้งสองข้างนี้บวม แล้วสุดปรอทอยู่ได้ตั้งเกือบ ๑๐ วัน จนหมอบอกว่า นี่ถ้าเป็นคนหัวใจไม่ดี ก็หัวใจวายแล้ว สมเด็จพระศรีฯ (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี) ท่านไปดูแลเองเลย...” (Women News Reporter Group, 1984)

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นช่วงที่สถานการณ์ด้านความมั่นคงของไทยตกอยู่ในความเสี่ยงอย่างยิ่งที่จะกลายเป็น “โดมิโนตัวที่ ๔” ต่อจากประเทศในภูมิภาคอินโดจีน รวมทั้งยังมีการปะทะกันด้วยกำลังอาวุธระหว่างเจ้าหน้าที่ฝ่าย

ความมั่นคงไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอีกด้วย และแม้ว่าสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จะทรงวิตกกังวลกับสถานการณ์บ้านเมือง แต่ด้วยน้ำพระราชหฤทัยที่ทรงห่วงใยในการดำเนินชีวิตของประชาชน และมีพระราชปณิธานอันแน่วแน่ที่จะทรงปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น ดังนั้นการส่งเสริมการทอผ้าโดยมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ จึงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการเลี้ยงไหมเลยทีเดียว ดังความปรากฏในพระราชกระแสพระราชทานสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“...มี ๒ โครงการ เรียกหม่อนไหมแท้ หมายความว่าไหมพื้นเมือง ซึ่งมันออกสันแค่นี้ ใช้ป้อนโรงงานเครื่องจักรไม่ได้ ต้องชาวบ้านนั่งผูก น้ำตาร่วง เขาไม่ชอบเลย อันนี้ ฉันสนับสนุนแล้วท่านรองสมุหฯ นิรันดร์ ไปได้ทุนมาทำไหมจากญี่ปุ่นเพื่อจะป้อนโรงงาน ฉันก็บอกตกลง ให้คุณนิรันดร์ทำโครงการหม่อนไหมสำเร็จ เอาไหมญี่ปุ่น เพราะว่าเส้นยาว โรงงานเขานิยม ชาวบ้านนิยมมากกว่า เพราะทอง่าย ไม่ต้องมานั่งผูก ๆๆ ไหมของไทยมันสั้นหมดแล้วก็ต้องผูกๆ กว่าจะได้แต่ละผืน แสบแสบ แต่ปรากฏว่าฝรั่งชอบอย่างผูก คราวนี้ฉันไปดู พบว่ามัดหมี่ ถ้าเผื่ออันไหนที่ชาวบ้านใช้ไหมไทยที่ต้องผูกนี้ จะไม่ยับเลย หมายความว่า เอาเสंबัดๆ แล้วก็แขวน เดี่ยวเดียวจะทิ้งตัวเลย ไม่มีวันยับ...” (Women News Reporter Group, 1984)

และยังทรงรับเป็นพระราชธุระด้านการหาตลาดให้กับผ้าไหมไทยอีกด้วย

“...มัดหมี่นี้ ญี่ปุ่นเขาให้ราคาดี อย่างสูงสุดเมตรละ ๓,๐๐๐ บาท คือฉันเรียกเต็มที แต่เขาก็กลับมาสู้ทุกปี ...แล้วเขาก็ชอบเอาตัดใส่เป็นกิโมโน เขาจะซื้อมากเชียว เดียวนี้ญี่ปุ่นสั่ง ตลาดส่งไม่ทัน แต่เขาจะสู้จี้มาก จะเอาลายเล็ก แบบที่ชาวบ้านตาจะ ... ญี่ปุ่นบอกว่า ลายเล็กนี้ ทำกิโมโนสวยมาก เพราะว่าคุณภาพมัดหมี่...เอาแล้วโฆษณาอีกแล้ว แม่ค้า พอฉันโฆษณา เขาบอก อะไร ครวิน (พระราชินี) เป็นแม่ค้าบอก ใช่ (ทรงพระสรวล) มาเที่ยวนี้ ไม่ใช่

เป็นควีน เป็นแม่ค้า เพราะว่ามีคุดหมี่มีคุณภาพไม่เหมือนใหม่ของชาติ
ไหนเลย จะเห็นว่า ในผืนเดียวกันจะมีทุกสีเป็นรุ่งออกมา พอโดน
แสงไฟ ผืนเดียวกันนี่จะเป็นสีเขียวออกรุ่งชมพู ออกรุ่งม่วง อันนั้น
นะ คิดว่าเป็นคุณภาพของใหม่ไทย...” (Women News Reporter
Group, 1984)

การดำเนินการของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่แรกเริ่มเป็นการส่งเสริม
การทอผ้าไหมมัดหมี่ ขยายมาสู่โครงการเลี้ยงไหม และการหาตลาดนั้น ได้ส่งผลให้
ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

“...เมื่อก่อนนี้ เด็กสาว ๆ ไม่ชอบทำ ถ้าได้ค่าแรงเพียง ๑๐๐
บาท ไม่ยอมทำ มีแต่คนแก่ทำ เมื่อฉันเข้าไปใหม่ ๆ คนแก่ ๆ เท่านั้นทำ
สาว ๆ ไม่ยอมทำ เดียวนี้อายุ ๑๔-๑๕-๑๖ ปี นั่งทำ เพราะว่าต้อง
ผูกตลอดเลย ฉันไม่ยอมให้ใช้ไหมฝรั่ง...ชาวบ้านที่แรกก็ร้องไห้
นี่พอให้ผืนหนึ่งถึง ๕๐๐ บาทเท่านั้น เด็กสาว ๆ อู๊ย ฉันกินข้าว
พลาจ ทำพลาจ เพราะยิ่งเสร็จเร็วเท่าไรก็ได้ เขาบอกว่า
ถ้าทำจริง ๆ ๕ วันเสร็จ ๕ วัน ๕๐๐ บาท ฐานะนี้เปลี่ยน
หมดเลย บ้านขึ้นเป็นแถวหมด ใต้ถุนที่ดิน ชื่อวัวควาย
เปลี่ยนใหม่หมด...” (Women News Reporter Group, 1984)

รายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการส่งเสริมการทอผ้าไหมโดยมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ
อันเป็นอาชีพเสริมที่ประชาชนมีทักษะอยู่แล้ว ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น
นับเป็นการส่งเสริมความมั่นคงของมนุษย์ (human security) ภายใต้บริบทการเมือง
ระหว่างประเทศสมัยสงครามเย็นที่ยังคงให้ความสำคัญกับความมั่นคงของรัฐ (state
security) ที่เน้นในด้านการพัฒนาศักยภาพทางการทหารมาเป็นลำดับต้น นับได้ว่าการ
ดำเนินงานของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่เอื้อให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์นั้นมีความ
“ล้ำสมัย” เนื่องจากบริบทด้านความมั่นคงใหม่ (new security) ที่เน้นด้านความมั่นคง
ของมนุษย์ จะกลายเป็นกระแสที่มีความสำคัญในยุคหลังสงครามเย็นเป็นต้นมา โดย
การดำเนินงานของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ เป็นไปในด้านการพัฒนาเพื่อให้มีคุณภาพ
ชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งในด้านการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เนื่องจาก

การพัฒนาคือการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน และยังต้องเป็นการพัฒนาที่ไม่ขัดกับวิถีชีวิตอีกด้วย (Kunthic, 2011, p. 8) เนื่องจากการพัฒนาในที่นี้คือการส่งเสริมให้ประชาชนนำเอาทักษะที่มีอยู่มาแต่เดิม นั่นคือ “การทอผ้า” มาเป็นอาชีพเสริม

กอรกับในช่วงพุทธทศวรรษ ๒๕๑๐ ที่รัฐไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การต่อสู้กับฝ่ายคอมมิวนิสต์จากการใช้มาตรการทางทหารมาสู่มาตรการทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๑๑๐/ ๒๕๑๒ ที่เป็นก้าวสำคัญที่เปิดโอกาสให้นายทหารสายพิราบได้เข้ามามีบทบาทในการควบคุมหลักการและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์ให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น (Nopprasert, 2017, p. 61) นอกจากนี้ พลโทเปรม ตินสุลานนท์ แม่ทัพภาคที่ ๒ ยังได้เริ่มใช้มาตรการ “การเมืองนำการทหาร” ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากตระหนักดีว่าการใช้มาตรการที่รุนแรงจะเป็นการผลักดันให้ประชาชนไปเข้ากับฝ่ายตรงข้าม และส่งผลให้รัฐไทยแพ้ในทางยุทธศาสตร์กับฝ่ายตรงข้าม และคอมมิวนิสต์ก็จะยิ่งขยายตัวออกไปมากยิ่งขึ้นเท่านั้น จนกลายเป็นปัญหาร้ายแรงที่เกิดขึ้นในทุกภูมิภาคของไทย และต่อมา เมื่อพลเอกเปรม ตินสุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้นำยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาต่อยอดเป็นนโยบายด้านความมั่นคงของประเทศ ผ่านการประกาศใช้ “คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๖๖/ ๒๕๒๓” และ “คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๖๕/ ๒๕๒๕” จนสามารถเอาชนะสงครามกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ในที่สุด ในเวลาต่อมา การดำเนินการของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ยังได้แตกกิ่งก้านสาขาจากการทอผ้าไหม ไปสู่การส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพทางด้านหัตถกรรมประเภทอื่น ๆ ด้วย ช่วยให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น มีคุณภาพ อันเป็นการส่งเสริมให้เกิดสภาวะความมั่นคงของมนุษย์ออกไปในวงกว้างมากยิ่งขึ้น และเมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลง ประชาคมระหว่างประเทศปรับกรอบแนวคิดจากความมั่นคงรูปแบบดั้งเดิมที่เน้นการให้ความสำคัญกับความมั่นคงของรัฐไปสู่ความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการทอผ้าไหมโดยมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ยังคงดำเนินต่อไปตามวัตถุประสงค์ที่มีมาแต่เดิม นั่นคือ “การเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์”

สรุป

ผ้าไหมไทยมิได้มีแต่เพียงความสวยงามเท่านั้น แต่ยังมีมิติทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต และยังเข้ามาเกี่ยวข้องกับมิติด้านความมั่นคงด้วย ดังจะเห็นได้จากสมัยสงครามเย็น ที่ไทยต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศที่สอดคล้องกับสหรัฐฯ ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในการเสด็จ เยือนต่างประเทศทางราชการ เป็นพระราชกรณียกิจครั้งสำคัญที่เกื้อหนุนการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในสมัยนั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับมหาอำนาจ ในการนี้ ผ้าไหมไทยเป็นส่วนส่งเสริมการดำเนินนโยบายดังกล่าวด้วยการเป็นวัสดุที่ใช้ในการออกแบบตัดเย็บเป็นฉลองพระองค์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อันช่วยสร้างความประทับใจแก่ประเทศที่เสด็จ เยือน และทำให้นานาประเทศรู้จักความงดงามของผ้าไหมมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ในช่วงสงครามเย็น แม้ว่าประเด็นความมั่นคงของรัฐมีความสำคัญ เป็นลำดับต้น แต่ในขณะเดียวกัน ผ้าไหมไทยกลับได้รับบทบาทใหม่ นั่นคือบทบาทในการพัฒนาเพื่อสร้างสภาวะ “ความมั่นคงของมนุษย์” อันนับเป็นแนวความคิดสมัยใหม่ ยิ่งในสมัยนั้น ด้วยการที่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สนับสนุนให้เกษตรกรทอผ้าไหมเป็นอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ ทำให้เกษตรกรมีรายได้เสริมมาจุนเจือครอบครัว มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น สามารถเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถปลดเปลื้องหนี้สิน เกษตรกรสามารถนำรายได้เสริมจากการทอผ้าไหมมาต่อยอดอาชีพเกษตรกรรวมอันเป็นอาชีพหลัก มีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะส่งบุตรหลานเข้าสู่ระบบการศึกษา อันเป็นการปูพื้นฐานชีวิตที่มั่นคงในอนาคต กอปรกับการที่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ดำเนินการหาตลาดให้แก่ผ้าไหมไทย ด้วยการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับคุณลักษณะพิเศษของผ้าไหมไทยที่ไม่เหมือนกับผ้าไหมจากแหล่งอื่น จนเป็นผลให้ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติหันมาให้ความสนใจและนิยมนำผ้าไหมไทยไปออกแบบตัดเย็บเสื้อผ้ากันอย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น จนผ้าไหมไทยมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ การสร้างสภาวะความมั่นคงของมนุษย์ในที่นี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทการเมืองระหว่างประเทศที่ยังให้ความสำคัญกับความมั่นคงของรัฐ

อันเป็นความมั่นคงรูปแบบดั้งเดิม ต่อมา เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลง ภารกิจในการส่งเสริมการทอผ้าไหมไทย และการรณรงค์ให้ประชาชนชาวไทยหันมาใช้ผ้าไหมไทย และผ้าทอชนิดอื่นๆ ของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ก็ยังคงดำเนินต่อไป ก็เพื่อเสริมสร้างมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความมั่นคงแก่ประชาชนชาวไทยสืบต่อไป

Reference

- Atthakorn, B. (n.d.). *Bantuek Karnpatiwat 1-3 Mesayon 2524 kub Kapachao* [My Memoir of the Coup d'état 1-3 April 1981]. Bangkok: n.p.
- Bank of Thailand. (2005). Somdej Phra Nang Chao Sirikit Phra Borom Rajininath Kub Karnanurak Suebsarn Pueiphrae Moradok Thang Wattanatham Phathoemue [Her Majesty Queen Sirikit and the Conservation, Continuation and Dissemination of Handwoven Textile Cultural Heritage]. In *Ho Sadang Phathai Puenban Chalerm Phrakiat Somdej Phra Nang Chao Phra Borom Rajininath* [Museum of Thai Textiles in honor of Her Majesty Queen Sirikit]. Bangkok: Bank of Thailand.
- Chinvanno, C. (1993). Nayobai Tangprathet Kong Thai nai Chuang Songkram Yen [Thai Foreign Policy in the Cold War period.] in *5 Todsawat Karn Tangprathet kong Thai: Chak Kwarm Kudyang su Kwarm Ruammue* [In, 5 Decades of Thai Foreign Affairs: From Conflict to Cooperation (p.125)]. Chulasiriwong, C. (ed.). Bangkok: Office of National Cultural Committee, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University.
- De la Loubère, S. (2009) *Chotmai Het la Loubère: Raja Anachak Siam* [Archives of la Loubère: Kingdom of Siam]. Nonthaburi: Sripanya.
- Dhammasak, S., Isarangura na Ayudhya, C., Chulasupya, D. (1974). *Karntangprathet Kub Kwarmmunkong Kong Prathet* [Thai Foreign

- Affairs with State Security]. in *Aekkasan Chak Raikarn “Pob Prachachon”* [Documents from “Meet the People” Television Program]. 1974, January 30th.
- Kunthic, K. (2011). Winning Hearts and Minds. *Security Studies Monograph* 95, 8. Bamrungsuk, S. (ed.). Bangkok: Security Studies Project.
- Matichon Editorial Department. (2006). *Nang Kaew Khu Phra Barami* [Jewel of the Kingdom]. Bangkok: Matichon.
- Mudmee Maithai...Saiyai Chonnabot.* (n.d.). Bangkok : Krungthep Printing.
- Navikmool, A. (2004). *Karn Tangguy Samai Rattanakosin* [Fashions in the Rattanakosin Era]. Bangkok: Muang Boran.
- Nopprasert, S. (2017). *Thai Conservatives and Foreign Policy (1973-1978.* (Doctoral dissertation). Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Office of the Permanent Secretary, Prime Minister Office. (1992). *Bot Sampas Nayokratthamontri Kontee 12 Nai Sanya Dhammasakdi* [Interview with Mr. Sanya Dhammasakdi, 12th Prime Minister of Thailand]. In *60 Pee Samnak Nayokratthamontri* [60th Year of the Prime Minister Office]. Bangkok: Office of the Permanent Secretary, Prime Minister Office.
- Office of the Royal Development Projects Board. (1992). *Somdej Phra Nang Chao Phra Borom Rajininath Phra Mae Chao Kong Chao Thai Kub Ngan Pattana Kunnaphap Chewit Singwadlom Lae Silpacheep Puae Pasoknikon* [Her Majesty Queen Sirikit and the Quality of Life Development, Environment and SUPPORT Project]. Bangkok: Office of the Royal Development Projects Board.
- Phillips, M. (2016). *Thailand in the Cold War.* London : Routledge.
- Prachumthong. (n.d.). *Tee Raluek Nai Ngan Phrarajthan Ploeng Sop Phantao Narongdej Nanthapothidej* [Cremation Memorial Book of Lieutenant Colonel Narongdej Nanthapothidej]. Bangkok: Prachumthong.
- Queen Sirikit Museum of Textiles Working Group. (2012) *Rajsilpa Bastrabhorn*

- [In Royal Fashion]. Bangkok: Queen Sirikit Museum of Textiles.
- Queen Sirikit Museum of Textiles. (2016). *Ngamsom Borom Rajininath* [Fit For a Queen: Her Majesty Queen Sirikit's Creations by Balmain]. Bangkok: Siri wattana Interprint.
- Royal Institute. (2007). *Kotmai Tra Samduang Chabub Rajbuditayasthan Lem 2*. [First Thai Enacted Law, Royal Institute Issue 2]. Bangkok: Royal Institute.
- Sirikit, H.M.Q. (2004). *Kwan Songcham nai Karntamsadej Tangprathet Tangrajakarn* [Memoir of the State Visit of Her Majesty Queen Sirikit]. Bangkok: Kilen Printing.
- Smachat, S. (2019). *Moradok Poompanya Singthor Isan* [Isan Textile Wisdom Heritage]. Bangkok: Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture.
- Snidwongse Na Ayudhya, K., Thanpuying. (1992) *Pen Yu Kue: Somdej Phra Nang Chao Phra Borom Rajininath* [Royal Biography of Her Majesty Queen Sirikit]. Bangkok: Siri wattana Interprint.
- Supamit, P., Thanpuying. (2003) *Tam Sadej Tang Prathet* [Joining the State Visit]. Bangkok: Pailin Booknet.
- Tadjbakhsh, S. and Chenoy A. M. (2007) *Human Security: Concepts and Implications*. London: Routledge, 2007.
- Thanaprasitpattana, S. (1999). *Karn Tangguy Satri kub Hatthakham Thorpha Nai Sangkom Thai Samai Rattanakosin* [Women's Fashion with Hand-woven Textiles in the Rattanakosin Era]. Bangkok: Chulalongkorn University Printing House.
- The Queen Sirikit Department of Sericulture. (2012). *Krongkarn Mhuban Anurak Mai Thai Puen Ban* [Native Silk Conservation Village Project]. Bangkok: The Queen Sirikit Department of Sericulture Ministry of Agriculture and Cooperatives.

Warren, W. (1991). *Jim Thomson: the Legendary American of Thailand*. Bangkok: Jim Thompson Thai Silk.

Women News Reporter Group. (1981). *Phra Raj Krasae Somdej Phra Nang Chao Sirikit Phra Borom Rajininath Phra Raj Than Sampas Kae Kloom Nak Khao Ying Wan Pharuehas Bodi Tee 23 Singhakom 2523* [Exclusive Interview with Her Majesty Queen Sirikit by Women News Reporter Group, Thursday 28 August 1981]. Bangkok: Women News Reporter Group.

Interviews

Bunnag, T. (2016, April 21). Personal Interview.